

"העלמה יוליה", 1888, מאת אוגוסט סטרינדברג

סיכום לתלמידי יב-2, 2008

אורית סוקר

"העלמה יוליה" הוא **מחזה**, כלומר – יצירת ספרות שנועדה להיות מוצגת בפני קהל. החידוש במחזה זה הוא שאין בו חלוקה למערכות או לתמונות, הוא כתוב כחטיבה אחת מתחילתו ועד סופו.

תיאור הבמה

במחזה יש חשיבות רבה למקום ההתרחשות, לתפאורה ולביגוד.

"העלמה יוליה" מתרחש כולו במטבח הכפרי של אחוזת הרוזן.
יוליה (בת 25) היא בתו היחידה של הרוזן, ומתגוררת איתו באחוזת.
ז'אן (בן 30) הוא משרתו האישי של הרוזן.
כריסטין (בת 35) היא הטבחית הראשית.

הרוזן יצא לבקר קרובים לרגל החג. העלמה יוליה העדיפה להישאר ולחגוג עם המשרתים. הרוזן חוזר רק בסוף המחזה.

המטבח מתואר בפירוט רב בתחילת המחזה. כלי הנחושת, התנור, השולחן, הכיסאות, המקרר, ארון הכלים והכיר, מנסים ליצור על הבמה תחושה של מטבח אמיתי.

תפאורה בשיטת "הקיר הרביעי"

על הבמה בנויים שלושה קירות היוצרים חדר, ובחזית הבמה כאילו קיים קיר רביעי, שקוף, שהקהל רואה דרכו את הדמויות. שיטה זאת מטרתה ליצור אצל הצופים תחושה שהם עדים להתרחשות אמיתית, מציאותית.

המטבח הגדול מעיד על כך שמדובר אחוזה עם הרבה משרתים.

הקישוטים מדגישים את זמן ההתרחשות, שהוא חג אמצע הקיץ.

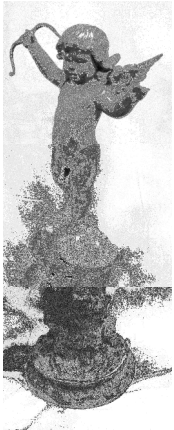

פריטים בעלי משמעות סמלית

לחלק מהפריטים המופיעים על הבמה יש גם משמעות סמלית חשובה. הם מהווים **רמזים מטרימים** למה שיקרה בהמשך. (רמז מטרים – רומז לצופה על מה שעתיד להתרחש בהמשך):

↩ **פעמון, שפופרת של מערכת דיבור:** באמצעותם מזעיק הרוזן את המשרתים, וכן מצווה ומפקח עליהם. מסמלים את כפיפותם של המשרתים לאדונים

↩ **מגפי-רכיבה גדולים עם דרבנות:** המגפיים של בעל-הבית, מייצגים את כוחו, את שליטתו במשרתים.

↩ **מזרקה עם פסל-קופידון:** מסמל את ההתאהבות העיוורת.

↩ **פרחי לילך:** מסמלים אהבה ראשונה (הסגולים), נעורים ותום (הלבנים).

↩ **דלת חדרו של ז'אן:** חדר השינה שלו. בהמשך, זה המקום בו תשכב איתו העלמה יוליה. הוא נראה לעין כי מעשיה של יוליה אינם נתונים למחיקה.

↩ **דלת חדרה של כריסטין:** מוסתר, מכיוון שהיא שומרת על חיים מהוגנים.

↩ **כריסטין מטגנת משהו במחבת:** זהו הבליל שנועד לגרום לכלבה להפיל. זאת לאחר שהכלבה של בעל האחוזת הזדווגה עם הכלב הפשוט של השוער. מרמז על האיסור בערבוב בין מעמדות, שיוליה מקפידה עליו לגבי הכלבה אך אינו מסוגלת לעמוד בו בעצמה.

עלילת המחזה

עמ' 27 - 31: ז'אן וכריסטין מרכלים (אכספוזיציה)

ז'אן וכריסטין הם שני משרתים בבית הרוזן. הם זוג מאורס. כריסטין, בת 35, אוהבת מאד את ז'אן, הצעיר ממנה בחמש שנים, ומפנקת אותו. אפשר לראות שהוא שחצן, מתוחכם ומשחק ברגשותיה.

מדברי המשרתים אנו לומדים כי יוליה היא אשה יפה, אבל יש למשרתים ביקורת על התנהגותה. היא אינה מתנהגת לפי המצופה במעמדה:

↩ היא מתיחסת בשתלטנות ובאכזריות לארוס שלה, ולכן מפסידה אותו.

↩ היא אינה נוסעת עם אביה לבקר את קרובי משפחתה, ומעדיפה להישאר עם המשרתים בחג.

↩ היא רוקדת עם המשרתים ו"חוטפת" גברים מידי חברותיהם וארוסותיהם. היא משתמשת לרעה בכוחה ובמעמדה.

↩ היא אינה מתנהגת כמצופה מאישה, ומתחילה עם גברים. כריסטין מייחסת את התנהגותה של יוליה להופעת המחזור החודשי שלה.

אנו לומדים גם כי אמה של יוליה, שנפטרה, אף היא התנהגה כמוה.

סיפור הכלבה כרמז מטרים: הכלבה ה"מיוחסת" של יוליה הזדווגה עם כלבו ה"נחות" של משרת, ונכנסה להיריון. יוליה מצווה על כריסטין לבשל עבורה תבשיל שיגרום לה להפלה. הכלבה מקבילה ליוליה, העלמה המיוחסת, שמסתובבת עם המשרתים. סיפורה מרמז על מה שעלול לקרות ליוליה, אם לא תזהר.

עמ' 31 - 40: יוליה מפלרטטת עם ז'אן בנוכחות כריסטין

יוליה נכנסת למטבח ומזמינה את ז'אן לחזור איתה למסיבת-הריקודים של המשרתים. ז'אן מזהיר אותה מפני רכילות המשרתים, אשר ימתחו ביקורת על כך שהגברת רוקדת שוב ושוב עם אחד המשרתים. כריסטין, לעומת זאת, אומרת כי זכותה של יוליה לצוות על המשרת לרקוד איתה.

כריסטין מדגישה בפני יוליה כי ז'אן והיא מאורסים, אך דבר זה אינו מונע מיוליה להמשיך לפלרטט עם ז'אן.

כריסטין נרדמת במטבח. ז'אן רומז ואף מתגאה שיש לו קשר מיני איתה (יודע שהיא נותרת בשנתה). הוא מגנה את העלמה כאשר היא מתייחסת לכריסטין בחוסר כבוד.

ז'אן והעלמה שותים בירה ביחד. יוליה מצווה עליו לנשק את נעלה והוא עושה זאת, אך מזהיר אותה שלא תמשיך לנסות אותו. הוא מזהיר אותה שוב ושוב מפני מה שיאמרו האנשים אם יגלו שהיא, הגברת, מקיימת קשרים רומנטיים עם המשרת:

"אל תשפילי את עצמך! אף אחד לא יאמין שעשית את זה בלי שום כוונות. תמיד יגידו שהידרדרת!" (עמ' 40)

אבל יוליה לא מקשיבה לז'אן, וממשיכה לפלרטט איתו.

חלומה של העלמה יוליה:
 "אני יושבת על ראש עמוד גבוה, ולא יודעת איך לרדת משם. יש לי סחרחורת. אבל אני חייבת לרדת, ואין לי אומץ לקפוץ. אין לי במה להיאחז, ואני מקווה שפשוט אפול – אבל אני לא נופלת... בכל זאת אני מרגישה שלא תהיה לי מנוחה עד שאהיה למטה, על הארץ... ואם אגיע לקרקע, כך אני מרגישה, הייתי רוצה להיקבר בה."

חלומה של ז'אן:
 "...אני שוכב מתחת לעץ גבוה ביער אפל, ויש לי חשק לטפס למעלה, ממש עד לצמרת העץ, ולהשקיף משם על הנוף שטוף השמש – ואני רוצה לגנוב מקן-הציפור אשם את ביצי-הזהב. ואני מטפס ומטפס, אבל הגזע כל כך עבה וחלקלק, והענף הכי נמוך כל כך גבוה. אני יודע שאם רק אגיע לענף הראשון, אצליח לטפס לצמרת באותה קלות שעולים על סולם. עד עכשיו עוד לא הגעתי אף פעם לענף ההוא, אבל אני עוד אגיע – לפחות בחלום"

ז'אן והעלמה יוליה מספרים זה לזה על חלומותיהם.

חלומה של יוליה מעיד על שאיפה נסתרת להידרדר ממעמדה. היא גם מבטאת שאיפת מוות. חלומה של ז'אן מבטא שאיפה לטפס בסולם החברתי, כדי להגיע להצלחה (ביצי הזהב). הוא מחפש את "הענף הראשון" בו יוכל להיאחז – ואולי זאת תהייה יוליה.

יוליה ממשיכה לפלרטט עם ז'אן מצד אחד, ומצד שני – סוטרת לו כאשר הוא מנסה לנשקה. יוליה מעבירה לז'אן מסרים מבולבלים לגבי כוונותיה. ז'אן ממשיך להזהיר את יוליה מפני השפלה חברתית, וגם מזהיר אותה שלא תמשיך לפתות אותו.

ז'אן מספר על פרשיות אהבים רבות שהיו לו בחייו.

ז'אן מספר שאהב רק נערה אחת: הייתה זאת העלמה יוליה, כאשר שניהם היו ילדים. הוא מגזים בכוונה בתיאורים רומנטיים, ואף מספר שניסה לאבד עצמו לדעת בגלל אהבתו אליה. יוליה מתפתה ומאמינה.

המשרתים מתקרבים למטבח. הם שרים שירים גסים על יוליה. ז'אן משכנע את יוליה להסתתר עמו בחדרו, כדי שלא יראו את שניהם ביחד. המשרתים משתכרים ורוקדים במטבח, בעוד ז'אן ויוליה שוכבים בחדרו של ז'אן.

עמ' 50 עד 60: המהפך ביחסי יוליה וז'אן

לאחר ששכבו, ז'אן ויוליה יודעים שלא יוכלו עוד לחזור למערכת היחסים הקודמת שלהם.

ז'אן מציע ליוליה לברוח איתו לשוויצריה ולבנות ביחד מלון. הוא מקווה לעלות לגדולה ואף להפוך לרוזן. ז'אן קיווה שליווליה הון כלשהו שיאפשר את התכנית, אך היא אומרת שאין לה כסף, והוא מבטל את הצעתו.

יוליה וז'אן משפילים זה את זה לסירוגין. שניהם מביעים חוסר אמונה ביכולתו של האחר לאהוב אותם באמת. יוליה מגלה שז'אן גונב מאביה, הרוזן. ז'אן מזלזל ביוליה בגלל התנהגותה. הוא טוען שהייתה קלה מדי להשגה. הוא גם מבטל את הסיפור הרומנטי שסיפר לה קודם, ואומר שגם כילד לא אהב אותה, אלא חשק בגופה.

יוליה: משרת בזוי שכמותך! עמוד כשאני מדברת אליך!
ז'אן: ואת, זונה-של-משרת, סתמי את הפה והסתלקי מכאן! [...] בחורה מן המעמד שלי לא הייתה אף פעם מתנהגת באופן גס והמוני כמו שאת התנהגת הלילה! [...]
דבר כזה ראיתי רק אצל בעלי-חיים או אצל זונות!
[...] מובן שאני נעלה עלייך! את מבינה, אני הייתי יול להפוך אותך לרוזנת, אבל את לעולם לא תוכלי להפוך אותי לרוזן."

מאוחר יותר הוא אומר:

"העלמה יוליה, את אישה נהדרת, את הרבה יותר מדי טובה בשביל אחד כמוני. את היית כמו-שיכורה ואיבדת את הראש, ועכשיו את רוצה לתקן את המעות ולשכנע את עצמך שאת אוהבת אותי. אבל את לא אוהבת אותי! אולי את נמשכת אליי מבחינה גופנית, ובמקרה כזה אהבתך לא טובה משלי! אבל לי לא די בזה. אני רוצה להיות בשבילך יותר מחיה; אבל אני לא יכול לעורר בך אהבה..."

עמ' 50 עד 68: העלמה יוליה חושפת את סודות משפחתה

יוליה משתכרת, למרות אזהרותיו של ז'אן, ומספרת לו את סיפור משפחתה. אמה של יוליה הייתה אישה עצמאית ממוצא פשוט, שלא הסכימה לחלוקת התפקידים המסורתית בין גברים ונשים. היא ניסתה לנהל את האחוזה לפי תפיסתה, אך ללא הצלחה. היא החזיקה מאהב, גרמה לשריפת האחוזה וביזתה את אביה של יוליה. השניים נלחמו ביניהם עד למותה של האם.

ז'אן מוסיף על כך כי גם אביה של יוליה הוא ממוצא פשוט: מייסד השושלת שלו היה טוחן שהרשה לאשתו לשכב עם המלך, וכך זכה בתואר אצולה.

ז'אן ויליה שניהם דומים בחוסר האמון שלהם במוסד הנישואין.

רעיון הברירה המשותפת שוב עולה, ושוב מתבטל. עכשיו משכנע ז'אן את ויליה שתברח לבדה מהבית, כדי שתחסוך השפלות לה ולו. ויליה מצייתת לו ועולה לחדרה כדי להתארגן לנסיעה.

עמ' 68 עד 72: הבוקר הגיע. כריסטין מגלה מה קרה בין ז'אן לבין ויליה

הבוקר הגיע. כריסטין נכנסת למטבח, לבושה לקראת ההליכה לכנסייה. היא מגלה את אי-הסדר שהשאירו החוגגים אתמול, ומייד מגלה גם מה קרה בין ז'אן לבין ויליה. היא מביעה שאט-נפש כלפי התנהגותה של ויליה, וגם כועסת על ז'אן. היא מזכירה לו שעליו להיות "רציני", מכיוון שהם עומדים להתחתן. היא יוצאת מן המטבח כדי לסיים להתלבש.

כריסטין: להגיד את האמת, אין לי שום חשק להישאר כאן בבית הזה, כי אני מעוניינת לעבוד רק בשביל אנשים שאני יכולה לכבד אותם...

"אם הם לא יותר טובים מאיתנו – אז מה הטעם שנשתדל להשתפר, שנרצה להיות כמוהם? [...] לא, אני לא נשארת בבית הזה!... וזה שהיא עשתה את זה עם אחד כמוך! [...] אתה אולי גם-כן בסדר, אבל ברור שיש הבדל בין המעמדות. לא, אני לא מסוגלת להבין את זה!" (עמ' 70-71)

עמ' 72 – 76: ז'אן חושף את פרצופו האמיתי.

ויליה נכנסת למטבח כשהיא לבושה ומוכנה לעזוב את הבית. היא מספרת לז'אן שגנבה כסף מאביה, ומזמינה אותו שוב להצטרף אליה. ז'אן מסכים, אך דורש ממנה להשאיר את ציפור-המחמד שלה באחוזתה, כדי שלא תפריע להם בברירה. ויליה מסרבת להיפרד מהציפור ומבקשת מז'אן להרגה.

ז'אן מולק את ראש הציפור. למראה הדם ויליה מתפרצת ומקללת את ז'אן ואת כל הגברים:

"הייתי שמחה לראות את כל הגברים כולם מתבוססים בתוך נחלי דמם, כמו הציפור הקטנה שלי... אני חושבת שהייתי אפילו מסוגלת לשתות מתוך הגולגולת שלך – הייתי מאושרת לרחוץ את רגליי בתוך החזה השסוע שלך, לקרוע מתוכו את לבך ולאכול אותו צלוי." (עמ' 75).

ויליה רואה עכשיו את המעשה שעשתה כסוף השושלת שלה, וכתחילת עלייתה של משפחתו של ז'אן.

עמ' 76 עד 82: אמונתה של כריסטין

כריסטין חוזרת, מוכנה לצאת לכנסייה, ומופתעת למראה הציפור המתה. העלמה ויליה שוטחת בפניה תכנית חדשה: שלושתם יברחו מהאחוזתה, יקימו מלון, וכריסטין תהיה בו האחראית על המטבח.

כריסטין מבינה שויליה רואה עצמה כבת זוגו של ז'אן, ומגנה על כך את שניהם. היא מתכוונת ללכת לכנסייה ולבקש מחילה על חטאיו של ז'אן.

כריסטין מאמינה כי בזכות אמונתה הדתית ודרכיה הטובות היא תזכה בעולם הבא לחסדו של האל, בעוד שיוליה לא תזכה לכך. היא מאמינה כי בעולם הבא יתהפכו היחסים בין אדונים למשרתים. היא מצטטת מתוך הברית החדשה:

"ואולם רבים מן-הראשונים יהיו אחרונים ומן-האחרונים ראשונים:" (מתוך הברית החדשה, הבשורה על-פי מתי)

ז'אן מופיע כשהוא משחזר תער-גילוח. זהו **רמז מטרים** לסוף המחזה.

מעמ' 82 ועד לסוף הטראגי

הרוזן חוזר. הוא מצווה על ז'אן, דרך השפופרת, להגיש לו את המגפיים ואת הקפה. ז'אן לובש את מדי המשרת ושומע לפקודות הרוזן. יוליה חשה שמצבה הוא ללא מוצא, והיא מבקשת מז'אן שיצווה עליה להרוג את עצמה. ז'אן עושה זאת ונותן לה את התער שלו. יוליה וז'אן מסכימים כי מאחר ויוליה איבדה את מעמדה והיא עכשיו אחת מה"אחרונים", הרי שמצפה לה ישועה בעולם הבא. הפעמון מצלצל ומזעיק את ז'אן. יוליה יוצאת מהחדר והולכת לאסם כדי להתאבד.

סוג היצירה ומאפייניה

"העלמה יוליה" הוא מחזה מסוג של טרגדיה:

- ↩ הוא נגמר **במותה** של הגיבורה הראשית.
- ↩ **הגיבורה היא שהובילה** להידרדרות ולמוות הבלתי נמנע.
- ↩ הסוף הטראגי הוא תוצאה של **אופייה** של הדמות, ושל פעולותיה.

במחזה נשמרות שלוש האחדויות (מהמילה "אחד") של התיאטרון:

א. אחדות המקום

המחזה מתרחש במקום אחד בלבד: המטבח של בית-האחוזה של הרוזן. חשוב להדגיש שלמרות שהאחוזה היא של בעלי הבית, המטבח הוא בשליטת המשרתים. המחזה מתרחש בשוודיה.

ב. אחדות הזמן

המחזה כולו מתרחש במהלך לילה אחד, ליל חג אמצע הקיץ. זהו היום הארוך בשנה, 21 ביוני. בארצות סקנדינביה השמש אינה שוקעת כל אותו לילה. באותן ארצות מקובל לחגוג בריקודים, שתייה, אכילה והוללות. התקופה היא סוף המאה ה-19.

ג. אחדות העלילה

יש במחזה רק סיפור אחד: סיפור הידרדרותה של יוליה, מתחילת הערב ועד שהיא הולכת את מותה. אין עלילות משנה בסיפור.

הדמויות

העלמה יוליה

היא גיבורת המחזה. היא אישה צעירה ויפה, בתו של רוזן. מכיוון שקיבלה חינוך גרוע (לטעמו של סטרינדברג...) היא אישה-מפלצת, חולה בנפשה, היסטריית. מצד אחד היא שונאת גברים ורוצה לשלוט בהם, ומצד שני – נמשכת אליהם מבחינה מינית ואינה שולטת ביצריה.

העלמה יוליה אינה אוהבת את מינה ואת מעמדה. היא סדיסטית ומזוכיסטית. היא נמשכת להידרדרות ולמוות. תכונותיה הן שגורמות למותה הבלתי-נמנע.

ז'אן

המשרת של הרוזן. הוא מעריץ אותו ואת כל מה שקשור אליו: מגפיו, שפופרת הדיבור (באמצעותה הוא מצווה על ז'אן) והפעמון (באמצעותו הוא מזעיק את ז'אן).

ז'אן גדל כל חייו בחווה, כמשרת. הוא מעריץ את בעלי-הבית ונמשך לעלמה יוליה. הוא שואף לשפר את מעמדו ולהפוך בעצמו לרוזן. הוא מתוחכם ויודע לנצל נשים.

כריסטין

המבשלת של האחוזת. מבוגרת, יחסית. אישה שמרנית ונוצריה-דתיה.

סגנון המחזה: נטורליזם

הנטורליזם הוא זרם ספרותי של סוף המאה ה-19. מקור השם – מהמילה nature, טבע.

↩ הנטורליזם שואף לתאר באופן המדויק ביותר את **המציאות**, את הטבע ואת האדם.

↩ הנטורליזם מאמין שגורלו של האדם לא נקבע "מלמעלה", אלא אך-ורק על-ידי תכונותיו הטבעיות. הוא

מדגיש מאד את **הגורמים הפסיכולוגיים** בנפשו של האדם, ובמיוחד את **יצריו הבלתי-נשלטים**.

↩ הנטורליזם מציג את **המאבק של היחיד בחברה**, במגמה לחשוף את **הפגמים בחברה**, את מצוקותיו של האדם, את יצריו וחולשותיו.

↩ הנטורליזם **לא מאמין ביכולתו של האדם להשתנות**, להשתחרר מיצריו ולשנות את אופיו. אפשר לומר שעמדתו של הנטורליזם היא פסימית.

(ע"פ המונחון של ריבלין)

נושאים מרכזיים

1. היחסים בין מעמד האצילים למעמד המשרתים.

לאורך המחזה אנו רואים מאבק בין מעמד המשרתים למעמד האדונים. ז'אן המשרת כנוע בפני אדונו הרוזן, אך היה רוצה לתפוס את מקומו. יוליה מצד אחד מתחברת למשרתים ומצד שני מתנהגת אליהם בעריצות (מאלצת את הגברים לרקוד איתה, מפריעה לכריסטין לישון). כריסטין מאמינה כי על האדונים לשמש מופת למשרתים וכי המשרתים צריכים ללמוד מהם. מצד שני, היא מאמינה כי בעולם הבא יהיו המשרתים קרובים יותר לאלוהים מאשר האדונים.

2. מלחמת המינים (גברים ונשים)

אמה של יוליה חונכה אותה לשנוא גברים ולשלוט בהם. מצד שני, יוליה אינה יכולה להכניע את היצר המיני החזק שלה והיא נמשכת לגברים. כתוצאה מכך, יוליה הורסת את יחסיה עם ארוסה, מסתבכת עם ז'אן, ולבסוף מאבדת את חייה.

כריסטין גם היא מנסה להכניע את ז'אן כדי להתחתן איתו, אך היא יודעת את מקומה, דואגת לפנק אותו, סולחת לו על מעשיו הרעים. היא אינה נאבקת בו, ולכן תזכה בו.

3. השילוב בין מאבקי הכוחות:

מבחינת המעמד, יוליה עולה על ז'אן. מבחינת המגדר, ז'אן עולה על יוליה. לאורך כל המחזה, לכן, יש ביניהם מאבקי כוחות, כשאחד שולט והשני נשלט, אחד מפתה והשני מתנגד. יחסי הכוחות מתהפכים שוב ושוב לאורך המחזה, עד שהרוזן חוזר, ובעצם נוכחותו שולט בשניהם.

על המחזאי, אוגוסט סטרינדברג, 1849-1912

יוהן אוגוסט סטרינדברג (שבדית: Strindberg Johan August, להאזנה (מידע · עזרה), 22 בינואר 1849 - 14 במאי 1912) היה סופר, מחזאי וצייר שבדי. הוא נחשב לאחד הסופרים השבדים המרכזיים ואחד מאבות התיאטרון המודרני.

סטרינדברג היה בן לאיש עסקים מצליח ומשכיל ולעוזרת-בית לשעבר, וסבל כל חייו מתחושה של חוסר שייכות מעמדית. אמו הייתה עסוקה בטיפול באחיו הצעירים והוא סבל כילד מחוסר תשומת לב הורית. בהיותו בן 13 התייתם מאמו. כנער סבלה המשפחה מקשיים כלכליים. הוא התחתן והתגרש שלוש פעמים. היה אדוק מאד בדתו (נוצרי), נטש את הדת, ולבסוף חזר אליה. ידוע כשונא נשים.

כתב ספרים ומחזות רבים מאד והתפרסם כבר בחייו כמחזאי חשוב.

(מתוך הויקיפדיה, וכן על-פי הקדמת המתרגמת, טובה קשת)